

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Динамічний розвиток корпоративних правовідносин в Україні передбачає необхідність приділення належної уваги правовій регламентації таких відносин з боку законодавця.

Однак як на доктринальному, так і законодавчому рівнях, увага в основному приділяється правовому регулюванню здійснення корпоративних прав. Що ж до питання набуття та припинення корпоративних прав, то воно майже не досліджується, крім того, законодавець також не приділив цьому належної уваги.

З огляду на те, що корпоративне законодавство України перебуває на складному етапі свого розвитку, пов'язаного із соціально-економічним становищем нашої держави, на сьогодні не існує системного та єдиного застосування норм, які регулювали б сектор корпоративних правовідносин. Саме ці прогалини у чинному законодавстві України породжують низку корпоративних спорів, пов'язаних із набуттям і припиненням корпоративних прав.

Досить часто неоднакове застосування норм законодавства має наслідком численну кількість судових справ у господарських судах з приводу визнання тих чи інших правочинів недійсними.

На жаль, саме відсутність спеціального регулювання окремих видів правочинів щодо розпорядження корпоративними правами у чинному Цивільному кодексі України зумовлює неналежне регулювання відносин, пов'язаних із виникненням і припиненням корпоративних прав.

Зважаючи на наявну в Україні кількість суб'єктів господарювання, а відтак, стрімкий розвиток корпоративних правовідносин, законодавцю необхідно враховувати досвід зарубіжних країн і наближення чинного законодавства України до міжнародних стандартів.

Тому подальше вдосконалення національного законодавства потребує як теоретичного осмислення актуальних проблем, так і практичного вирішення питань набуття і припинення корпоративних прав на підставі правочину.

Зазначене вище зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження особливостей набуття та припинення корпоративних прав на підставі вчинення правочину.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять праці таких відомих вчених-правників у галузі корпоративного та договірної права, як: М.Л. Белкіна, В. А. Васильєвої, О. М. Вінник, В. В. Луця, Т. В. Кашаніної, Н.С. Глузь, В.І. Добровольського, О.Р. Кібенко, Ю.О. Заїки, В.М. Кравчука, А. В. Зеліско, С.В. Томчишена, І.Б. Саракун, І.В. Спасибо-Фатєєвої, О.С. Швиденка, В.С. Щербини, В.Л. Яроцького, С. С. Кравченко, Н. С. Кузнецової, М. В. Оприско, В.М. Махінчука, В. А. Белова, Н. В. Єсауленка, А. А. Герц та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах

теми науково-дослідної роботи «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 30 грудня 2008 року (протокол № 5).

Мета та задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у формуванні системного наукового підходу до розуміння правочину як підстави набуття та припинення корпоративних прав, виробленні науково-практичних висновків і практичних рекомендацій щодо подальшого удосконалення законодавчих положень, які регулюють порядок вчинення та виконання правочинів щодо відчуження корпоративних прав.

Досягнення зазначеної вище мети зумовило необхідність вирішення наступних *задач*:

- визначити поняття та зміст корпоративних прав;
- встановити суб'єктний склад корпоративних прав;
- окреслити особливості корпоративних прав як самостійного предмета правочину;
- встановити поняття та визначити форми реалізації корпоративних прав;
- встановити умови дійсності правочинів із набуття та припинення корпоративних прав;
- розкрити особливості порядку набуття та припинення корпоративних прав;
- розкрити особливості набуття та припинення корпоративних прав за договорами купівлі-продажу, дарування та міни;
- дослідити особливості спадкування корпоративних прав як одностороннього правочину.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку із набуттям та припиненням корпоративних прав на підставі правочину.

Предметом дослідження є наукові погляди, ідеї, концепції та теорії, нормативно-правові акти України і практика їх застосування, зарубіжне законодавство, що стосується правочину як підстави набуття та припинення корпоративних прав.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети і завдань у дослідженні було використано загальнонаукові та спеціальні наукові методи пізнання правових явищ, а саме: порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-структурний, діалектичний тощо. Діалектичний метод використовувався при дослідженні правових явищ корпоративного права та договірної права в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості. Зокрема, було з'ясовано сутність поняття «корпоративні права», виявлено взаємозв'язки між набуттям і припиненням корпоративних прав на підставі правочину (*підрозділи 1.1, 2.3*). Формально-логічний метод дав змогу сформулювати низку суджень, понять і висновків на основі емпіричного матеріалу, судової практики, зокрема поняття правочину щодо відчуження корпоративних прав (*підрозділ 2.2*). Структурно-функціональний метод використовувався при класифікації

корпоративних прав за критерієм їх оборотоздатності (*підрозділ 1.3*). Сукупність правочинів, які є підставою набуття та припинення корпоративних прав, досліджувалась за допомогою системного методу (*розділ 3*). Метод прогнозування застосовувався при виявленні недоліків чинного цивільного та корпоративного законодавства, в тому числі щодо понять окремих цивільно-правових договорів (наприклад, договір міни) та виявленні шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання правочину як підстави набуття і припинення корпоративних прав (*підрозділи 3.3, 3.4*).

Наукова новизна обумовлена тим, що вперше проведено комплексне дослідження правочину як підстави виникнення та припинення корпоративних прав, а також правового регулювання корпоративних правовідносин, які пов'язані із виникненням та припиненням корпоративних прав на підставі вчинення правочину шляхом укладення окремого виду договорів.

Новизну одержаних результатів відображено низці в таких наукових положень, які виносяться на захист:

уперше:

1) з'ясовано, що оборотоздатність корпоративних прав визначається не лише законом, а також: а) локальними корпоративними актами (статутом, засновницьким договором тощо); б) корпоративними правочинами; в) корпоративним договором; г) договорами, що опосередковують перехід майнових прав;

2) класифіковано умови дійсності правочинів щодо набуття та припинення корпоративних прав за критерієм виду джерела, якими вони встановлені, на: а) загальні, які є обов'язковими для всіх правочинів; б) визначені спеціальним законодавством або установчими документами; в) обумовлені природою та особливістю окремого виду даного правочину;

3) з'ясовано, що форми реалізації корпоративних прав необхідно відрізнити від суміжних понять, а саме: форм корпоративних прав та форм об'єктивації корпоративних прав. Форма корпоративних прав – це вклад, частка, акція, пай. Під формами об'єктивації розуміється втілення корпоративних прав у певній матеріалізованій формі;

удосконалено:

4) поняття здійснення корпоративних прав як процесу втілення правових можливостей, передбачених нормами корпоративного права та спрямованих на реалізацію корпоративних прав;

5) поняття заяви про вихід учасника із товариства як одностороннього правочину, що припиняє корпоративні права учасника, який його вчиняє та зумовлює обов'язок товариства виплатити йому вартість частки у майні товариства;

6) поняття моменту набуття права власності на корпоративні права як складного юридичного складу. Процес набуття опосередковують не тільки правочини, а й юридичні акти, зокрема і акти органів публічної влади;

7) дефініцію договору міни шляхом: 1) обґрунтування можливості корпоративних прав виступати предметом договору міни; 2) розширення та уточнення предмета даного договору, розуміючи під останнім не лише товар, а

й будь-яке інше майно;

дістало подальшого розвитку:

8) ознаки корпоративних прав як самостійного предмета правочину, до яких належать: а) вартісна мінливість корпоративних прав; б) неможливість відчуження частини прав (неподільність корпоративних прав); в) поєднання принципу свободи договору (як володільця) та обмежень щодо розпорядження (як учасника корпоративних правовідносин);

9) поняття (сукупність) обмежень, які впливають на оборотоздатність корпоративних прав: закріплення переважного права купівлі за іншими учасниками корпорації; заборона відчуження корпоративних прав взагалі або тільки щодо третіх осіб; необхідність надання згоди на відчуження іншими учасниками корпорації; необхідність здійснення юридично значимих дій (наприклад, внесення до установчих документів змін у зв'язку зі зміною складу учасників (членів) та їх державна реєстрація), які пов'язані із фактом відчуження корпоративних прав;

10) умови дійсності договорів відчуження корпоративних прав товариства (за винятком акціонерного товариства) шляхом виділення спеціальних умов, до яких необхідно віднести: а) оплату корпоративних прав їх володільцем (відповідно, можливість відчуження корпоративних прав лише в межах сплаченого внеску до статутного (складеного) капіталу); б) відсутність у законі та установчих документах заборони на відчуження корпоративних прав на користь третіх осіб, які не є учасниками товариства; в) згоду всіх учасників (для повного та командитного товариств) або відмову інших учасників від переважного права на придбання корпоративних прав у разі їх відчуження на користь третіх осіб (для товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю);

11) доведено, що підставою виникнення та припинення корпоративних прав є вчинення правочинів шляхом укладення договорів купівлі-продажу, дарування, міни та спадкування;

12) характеристика правочинів щодо набуття та припинення корпоративних прав шляхом виділення таких особливостей: 1) консенсуальність; 2) письмова форма; 3) регулювання моменту переходу права власності спеціальним законодавством;

13) система правочинів, якими опосередковується перехід корпоративних прав на випадок смерті: а) заповіт; б) спадковий договір; в) змішаний правочин заповіту та договору дарування з відкладальною умовою. Корпоративні права також можуть бути предметом заповідального відказу;

14) наукове положення про те, що виділення у спадковій масі окремо корпоративних прав і окремо права на частку у майні товариства є безпідставним і хибним.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані: 1) при викладанні дисциплін «Цивільне право України» та «Корпоративне право України»; 2) у нормотворчій діяльності – для вдосконалення норм Цивільного кодексу України, Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про

господарські товариства»; 3) у відповідній правозастосовній діяльності суб'єктів господарювання.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника і Лабораторії вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права та підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака НАПрН України.

Результати дисертаційного дослідження оприлюднені на таких конференціях і семінарах: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії і перспективи» (м. Сімферополь, 24 квітня 2009 р.), XII Всеукраїнській науковій конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 9 квітня 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (м. Харків, 13–14 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Динаміката на сьвременнонната наука» (м. Софія, 17–25 липня 2011 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Корпоративні правочини» (м. Івано-Франківськ, 27–28 вересня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства» (м. Дніпропетровськ, 23–24 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 6–7 червня 2014 р.); 16 Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової реальності: генезис та напрямки вдосконалення» (м. Тернопіль, 11 квітня 2014 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у п'ятнадцяти публікаціях, з них у: п'яти статтях, опублікованих у фахових юридичних виданнях України; одній, що вийшла друком у фаховому виданні іноземної держави; дев'ятьох тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, 3 розділів, що містять 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 210 сторінок. Список використаних джерел, що нараховує 203 найменування, викладено на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми, стан її наукового розроблення, визначаються мета, задачі, предмет і методологічна основа дослідження, висвітлюються наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, наводяться дані про їх апробацію, наявність публікацій за темою дисертації, вказуються її структура й обсяг.

Розділ 1 «Поняття корпоративних прав як предмета правочину» складається з трьох підрозділів, у яких розкрито поняття корпоративних прав,

надано загальну характеристику суб'єктному складу корпоративних правовідносин, окреслено корпоративні права як самостійний предмет правочину.

У підрозділі 1.1 «Поняття та зміст корпоративних прав» на підставі дослідження законодавчих джерел, у яких застосовується поняття корпоративних прав та їх тлумачення в чинному законодавстві України, а також доктринальних підходів до розуміння поняття і юридичної природи корпоративних правовідносин та корпоративних прав розкривається правова природа корпоративних прав з точки зору цивільного законодавства.

Дисертант, аналізуючи законодавство України, робить історично-правовий огляд визначення поняття «корпоративне право». У результаті цього було доведено, що до 2003 року корпоративне право визначалось як право власності учасника на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частки (пай), включаючи певні правомочності.

Проаналізувавши чинне законодавство України та наукові погляди вчених, у роботі підтримується думка про те, що «корпоративне право» – це правові можливості суб'єкта, частка якого визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації.

Корпоративне право в науці розглядається як в об'єктивному, так і в суб'єктивному значенні, однак дисертант вказує на необхідність розглядати корпоративне право в суб'єктивному значенні і розуміти його як право особи, об'єднуючи зусилля та капітал, бути учасником корпорації (юридичної особи). Така позиція виходить з того, що основний зміст корпоративних прав становлять базові правомочності: право на управління юридичною особою; право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) такої юридичної особи; право на отримання частини її активів (за їх наявності) в разі її ліквідації, які в сукупності зумовлюють особливість корпоративних прав, зокрема цивільно-правову природу. Інші ж правомочності (право на інформацію, право на вихід із товариства тощо) забезпечують належне здійснення основних.

Крім того, автор акцентує увагу на тому, що корпоративні права є неподільними та взаємопов'язаними між собою. Тобто їх доцільно розглядати як сукупність майнових, немайнових та організаційних прав.

Підрозділ 1.2 «Суб'єкти корпоративних прав» присвячений встановленню кола суб'єктів корпоративних прав.

У роботі визначено, що суб'єктами корпоративних прав є усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою одержання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких виникає особливий вид майнового та організаційного права, яке, в свою чергу, прийнято називати корпоративним правом.

Окреслено коло суб'єктів корпоративного права, до яких належать засновники (власне засновники, учасники (акціонери) господарських товариств, вкладники, члени кооперативів, власники підприємств) та корпорації.

Зазначено, що об'єднання підприємств до юридичних осіб (корпорацій) не належать, оскільки: 1) відсутнє майно, яке передається у власність

новоствореної юридичної особи; 2) вони втрачають певну незалежність у відносинах з іншими учасниками цивільного обороту (делегують (наділяють) центральні органи підприємницького об'єднання частиною своїх повноважень), а отже, у них відсутня ознака суб'єкта корпоративних правовідносин – рівноправність).

У підрозділі 1.3 «Корпоративні права як самостійний предмет правочину» розглядаються корпоративні права з точки зору цивільного права.

У роботі обґрунтовано, що корпоративні права поокремо не можуть бути предметом правочину, оскільки це суперечитиме сутності та правовій природі створенню й управління юридичною особою та концепції корпоративного права як одного оборотоздатного об'єкта.

Проаналізувавши чинне законодавство України та врахувавши позиції судової практики, дисертантом зроблено висновок про те, що корпоративні права як самостійний предмет правочину є єдиним оборотоздатним об'єктом.

Дослідивши корпоративні права у контексті оборотоздатності, в роботі окреслено поділ корпоративних прав залежно від їх оборотоздатності, а саме: 1) такі, які обмежені в обігу – до них відносяться акції приватного акціонерного товариства та інших господарських товариств, якщо статутом прямо передбачено обмеження вільного обігу частки; 2) такі, які перебувають у вільному обігу – до них належать акції публічного акціонерного товариства та інших корпорацій, якщо локальними корпоративними актами інше не передбачено.

Встановлено, що обмеженнями, які впливають на оборотоздатність корпоративних прав, є: 1) закріплення переважного права купівлі за іншими учасниками (акціонерами) корпорації; 2) встановлення заборони відчужувати корпоративні права взагалі або тільки третім особам (особам, що не є учасниками (акціонерами, членами) юридичної особи корпоративного типу); 3) вимога надання згоди на відчуження іншими учасниками (членами) корпорації.

У Розділі 2 «Реалізація та здійснення корпоративних прав» складається з трьох підрозділів, у яких аналізуються загальні та спеціальні вимоги до форми і змісту правочину щодо набуття та припинення корпоративних прав, характеризуються форми корпоративного права, форми реалізації корпоративного права і порядок набуття та припинення корпоративних прав.

У підрозділі 2.1 «Поняття та форми реалізації корпоративних прав» дисертантом співвідносяться поняття «здійснення» та «реалізація» корпоративних прав.

Аналізуються найпоширеніші форми реалізації корпоративних прав, зокрема: право учасника брати участь в управлінні справами товариства; право учасника брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди); право учасника на інформацію; право учасника на вихід із товариства.

У роботі обґрунтовано, що форми реалізації корпоративних прав необхідно відрізняти від суміжних понять: форм корпоративних прав і форм

об'єктивації корпоративних прав. Форма корпоративних прав – це вклад, частка, акція, пай. Під формами об'єктивації розуміється втілення корпоративних прав у певній матеріалізованій формі (наприклад, свідоцтві учасника товариства, цифровому записі в електронному реєстрі).

Дисертантом доведено, що єдиним способом реалізації права на вихід із товариства є волевиявлення учасника такого товариства шляхом вчинення одностороннього правочину – подання заяви.

Було з'ясовано, що здійснення корпоративних прав – це процес втілення правових можливостей суб'єкта корпоративних прав, передбачених нормами законодавства України, що спрямований на реалізацію корпоративних прав.

У підрозділі 2.2 «Умови дійсності правочинів із набуття та припинення корпоративних прав» аналізуються істотні умови, зміст, форми правочинів щодо відчуження корпоративних прав.

Виділяються такі особливості правочинів, які є підставою набуття та припинення корпоративних прав: а) консенсуальний характер; б) укладення тільки в письмовій формі; в) застосування спеціальних правил щодо моменту набуття/припинення моменту права власності.

У роботі дисертант наголошує, що можливість обирати ускладнену письмову форму (нотаріально посвідчену) правочинів щодо відчуження корпоративних прав є правом і волевиявленням сторін, водночас письмова форма є обов'язковою.

Зважаючи на специфічний предмет правочину, було виокремлено низку спеціальних умов укладення договорів відчуження корпоративних прав товариства (за винятком акціонерних товариств): 1) оплата корпоративних прав власником (відповідно, можливість відчуження корпоративних прав лише в межах сплаченого внеску до статутного (складеного) капіталу); 2) відсутність у статуті заборони на відступлення корпоративних прав на користь третіх осіб, які не є учасниками корпорації; 3) згода всіх учасників (для повного товариства, командитного товариства) або відмова інших учасників від переважного права на придбання корпоративних прав у разі їх відчуження на користь третіх осіб (для товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю).

У підрозділі 2.3 «Набуття та припинення корпоративних прав» розглядаються способи набуття корпоративних прав та підстави їх припинення.

У роботі дисертантом обґрунтовано, що підстави набуття корпоративних прав необхідно класифікувати на: первинні та вторинні. До первинних підстав набуття корпоративних прав можна віднести: створення або участь у створенні юридичної особи; внесення внеску до статутного капіталу з одночасним збільшенням статутного капіталу; прийняття учасника; емісія акцій. До вторинних: придбання акцій нової емісії; купівля-продаж, дарування, міна акцій (частки); спадкування; продаж акцій (частки), які належать юридичній особі.

Окрім того, в роботі розкриваються сутність односторонніх правочинів, зокрема спадкування, вихід учасника із товариства та виключення учасника із товариства.

Окремо акцентовано увагу на тому, що укладення правочину щодо відчуження та набуття корпоративних прав недостатньо для можливості реалізувати корпоративні права. Повинен мати місце юридичний склад – сукупність юридичних фактів (укладення правочину та дії, пов'язані з реєстрацією корпоративних прав).

Розділ 3 «Загальна характеристика окремих підстав набуття та припинення корпоративних прав» складається з 4-х підрозділів, які присвячені аналізу найбільш поширених правочинів, що опосередковують перехід корпоративних прав. Надається характеристика таким правочинам, як : купівля-продаж, дарування, міна, спадкування.

У підрозділі 3.1 «Купівля-продаж корпоративних прав» проводиться аналіз істотних умов відповідного договору та виокремлено характерні його особливості.

Договір купівлі-продажу корпоративних прав найпоширеніший серед інших договорів, а відтак, заслуговує на особливу увагу з точки зору надання йому правової характеристики. Зокрема, окреслено актуальні питання, пов'язані із вказаним договором.

На підставі проведеного аналізу нормативно-правової бази дисертант слушною вважає думку науковців про те, що законодавство України не містить заборони щодо відчуження корпоративних прав за ціною нижчою від їх номінальної вартості. А отже, сторони мають право самостійно визначити їх вартість, яка б не суперечила їхнім інтересам і матеріальній вигоді.

За критерієм організаційно-правової форми корпорації, враховуючи предмет договору (корпоративні права), пропонується застосовувати таку класифікацію договорів купівлі-продажу: договори про відчуження корпоративних прав, посвідчених акціями; договори щодо відчуження корпоративних прав холдингів; договори про відчуження часток у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю; договори про відчуження паїв у виробничих, споживчих кооперативах; 4) договори про відчуження часток у статутному капіталі приватних підприємств.

У підрозділі 3.2 «Дарування корпоративних прав» здійснено аналіз істотних умов договору, окреслено характерні його особливості, досліджуються правовідносини, що виникають між обдаровуваним і дарувальником при переході корпоративних прав.

Корпоративні права можуть виступати предметом договору дарування без жодних обмежень. Разом із тим на практиці наявна чимала кількість маскуванню купівлі-продажу корпоративних прав під удаваним правочином безоплатного відчуження. Щоб уникнути такого зловживання з боку суб'єктів господарювання, доцільніше стягувати додаткові кошти за оформлення договору дарування.

Зазначається, що застосування ч. 5 ст. 719 ЦК України щодо безоплатного відчуження акцій не є прийнятним, оскільки предмет договору дарування – це корпоративні права, а не акції як валютні цінності.

Форма договору дарування відповідно до чинного законодавства України – проста письмова, однак дисертант обґрунтовує позицію про те, що

сторони за власним бажанням можуть обрати і нотаріально посвідчену форму (ускладнену).

Також у підрозділі зазначається, що одержання обдаровуваним виписки з реєстру акціонерів чи свідоцтва товариства можна вважати дією, яка свідчить про прийняття обдаровуваним корпоративних прав як дарунка. Водночас передача виписки з реєстру чи свідоцтва товариства не тягне за собою жодних правових наслідків у вигляді переходу права власності.

У підрозділі 3.3 «Відчуження корпоративних прав за договором міни» здійснено аналіз істотних умов договору, виділено характерні особливості, окреслено актуальні питання, пов'язані з таким договором.

Виходячи із законодавчого підходу до визначення змісту поняття «товар», дисертант вважає, що необхідним було б застосовувати до договору міни поняття «майно», оскільки воно ширше за змістом і є цивільно-правовою категорією, що зумовлює необхідність внесення відповідних змін до ЦК України.

Дисертант, проаналізувавши чинне законодавство України, доходить висновку, що перед учасниками цивільного обороту нема перепон для використання договору міни корпоративних прав, крім того, позитивним є те, що це слугуватиме оптимізації сплати податків.

У роботі доведено: моментом переходу права власності на обмінювані корпоративні права є: 1) щодо акцій – фіксація відповідного факту в системі депозитарного обліку; 2) щодо частки (паю) – реєстрація відповідних змін до записів у реєстрі юридичних осіб.

Незважаючи на особистий характер корпоративних прав і віднесення їх до майнових прав, до зобов'язань, які виникають з договору міни, підлягає застосуванню переважне право учасника товариства на придбання акцій (частки), зважаючи на: 1) оплатність договору; 2) усвідомлення власником акцій (частки) тих обмежень, які виникають при набутті корпоративних прав.

Підрозділ 3.4 «Спадкування корпоративних прав» присвячений дослідженню одностороннього правочину – спадкування за заповітом.

З урахуванням того, що товариствам з обмеженою відповідальністю належить «левова частка» серед інших суб'єктів господарювання, дисертант акцентує увагу на тому, що у товаристві з обмеженою відповідальністю відбувається перехід корпоративних прав, а не частки у майні засновника товариства. Додатково лише має місце та особливість, що спадкування корпоративних прав відбувається або на підставі одного юридичного факту – заповіту (спадкування акцій), або на підставі юридичного складу – заповіту та рішення загальних зборів товариства про включення спадкоємців до складу товариства.

Дисертант обґрунтовує думку, що найбільш оптимальним вчиненням правочинів щодо розпорядження корпоративними правами на випадок смерті є: 1) заповіт; 2) спадковий договір; 3) змішаний правочин заповіту та договору дарування з відкладальною умовою.

До того ж у роботі зазначається, що корпоративні права можуть бути і предметом заповідального відказу.

У разі набуття корпоративних прав на підставі спадкового договору згоди інших учасників щодо його включення до складу товариства не вимагається, а положення ч. 2 ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» до правовідносин, які виникають на підставі спадкового договору, не застосовуються. При цьому переваги практичного застосування спадкового договору такі: 1) простіша та швидша процедура набуття права власності на корпоративні права; 2) відсутність необхідності дотримання правила щодо згоди інших учасників на включення до складу товариства.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні системного наукового підходу до розуміння правочину як підстави набуття та припинення корпоративних прав. Основні висновки, одержані в результаті проведеного дисертаційного дослідження, можуть бути зведені до зазначених нижче.

1. Корпоративне право необхідно розглядати в суб'єктивному значенні і розуміти як право особи, об'єднуючи зусилля та капітал, бути учасником (засновником) корпорації (юридичної особи корпоративного типу).

2. З'ясовано, що корпоративні права наділені такими ж характерними ознаками, що й інші об'єкти цивільного права, а саме: вартісна мінливість; неможливість відчуження частини прав (неподільність корпоративних прав); поєднання принципу свободи договору (як володільця корпоративних прав) та обмежень щодо розпорядження (як учасника корпоративних правовідносин).

3. До складу суб'єктів корпоративного права належать: засновники (власне засновники, учасники (акціонери) господарських товариств, вкладники, члени кооперативів, власники підприємств) та корпорації.

5. Корпорація як вид юридичної особи є самостійним щодо її учасників (засновників) суб'єктом цивільних правовідносин, який має всі ознаки, притаманні юридичним особам, а саме: самостійну майнову відповідальність, здійснення своїх прав та обов'язків через органи юридичної особи.

6. Доведено, що корпоративні права поокремо не можуть бути предметом правочину, вони є неподільними і включають в себе сукупність майнових, немайнових та організаційних прав.

7. Доведено, що необхідно чітко розмежовувати поняття «реалізація» корпоративних прав та їх «здійснення». Оскільки поняття «здійснення» корпоративних прав – це триваючий процес втілення правових можливостей, передбачених нормами корпоративного права, які спрямовані на реалізацію корпоративних прав. Для терміна «реалізувати» характерним є практичне втілення певного потенційного можливого вибору поведінки з життя із конкретним корисним результатом для особи.

8. Формами реалізації права на участь в корпорації є: 1) безпосереднє управління через участь у загальних зборах корпорації; 2) обрання керівних органів управління корпорацією; 3) можливість бути обраним до органів управління корпорації.

9. З'ясовано, що єдиним способом реалізації корпоративного права на вихід учасника із товариства є добровільний вихід учасника товариства шляхом вчинення одностороннього правочину – подання заяви.

10. Обмеженнями, які впливають на оборотоздатність корпоративних прав, є: закріплення переважного права купівлі за іншими учасниками корпорації; встановлення заборони відчужувати корпоративні права взагалі або тільки третім особам (особам, що не є учасниками або членами корпорації); вимога надання згоди на відчуження іншими учасниками корпорації; необхідність статусу підприємця чи громадянства держави, де корпорація здійснює свою діяльність.

11. Законодавчо закріплені обмеження щодо спадкування корпоративних прав (зокрема, обов'язковість згоди інших учасників на включення до складу товариства) суперечать засадничим принципам цивільного права, пріоритету приватноправових інтересів над публічними. Розуміння корпоративних прав як предмета правочинів щодо їх відчуження створює додаткові перешкоди вільному обороту корпоративних прав, є стримуючим фактором інвестування, а отже, на думку дисертанта, підлягає скасуванню.

Враховуючи особливості реалізації корпоративних прав, пропонуємо внести зміни та доповнення до таких законодавчих актів :

1) до Цивільного кодексу України:

– частину 1 статті 31 доповнити пунктом 3 наступного змісту: *«бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами»;*

– частину 1 статті 715 викласти у такій редакції: *«За договором міни (бартеру) кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність одне майно в обмін на інше майно»;*

2) до Закону України «Про господарські товариства»:

– пункт «д» частини 1 статті 10 викласти у такій редакції: *«відчужити частку у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом»;*

– у частині 2 статті 55 виключити слово «спадкоємців» та викласти її в такій редакції: *«При відмові правонаступника від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала реорганізованій або ліквідованій юридичній особі, вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника».*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бутрин Н. С. Порядок формування та зміни статутного (складеного) капіталу / Н. С. Бутрин // Науковий вісник Чернівецького національного університету: збірник наукових праць. – Чернівці, 2011. – Вип. 578. – С. 70–75.

2. Бутрин Н. С. Майно та майнові права в акціонерному товаристві / Н.С. Бутрин // Науковий вісник Ужгородського національного університету: збірник наукових статей. – Ужгород, 2011. – Вип. 16. – С. 135–137.

3. Бутрин Н. С. Виникнення корпоративних спорів з приводу спадкування належної учаснику частки в товаристві / Н.С. Бутрин // Юридичний вісник Київського національного авіаційного університету «Повітряне і космічне право». – К., 2012. – Вип. № 3 (24). – С. 75–79.

4. Бутрин Н. С. Особливості правового регулювання договору міни як підстави виникнення корпоративних прав / Н. С. Бутрин // Науковий вісник Ужгородського національного університету: збірник наукових статей. – Ужгород, 2013. – Вип. 23. – С. 172–175.

5. Бутрин Н. С. Об'єкти спадкування корпоративних прав та переваги спадкового договору / Н. С. Бутрин // Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових статей. – Херсон, 2014. – С. 96–100.

6. Бутрин Н. С. Корпоративные права как самостоятельный предмет сделки / Н. С. Бутрин // *Legea si viata*, Nr. 5/2 (269) mai 2014, «Revista stiintifico-practica». – Молдова, 2014. – С. 35–39.

7. Бутрин Н. С. Проблеми, пов'язані із відчуженням корпоративних прав за договором міни / Н. С. Бутрин // Розвиток держави і права в Україні: проблеми і перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь, 2009. – С. 384–387.

8. Бутрин Н. С. Розвиток корпоративних відносин в Україні / Н.С. Бутрин // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль, 2010. – С. 179–182.

9. Бутрин Н. С. Проблематика закріплення корпоративних прав / Н.С. Бутрин // Актуальні проблеми цивільного права: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора О.А. Пушкіна. – Х., 2011. – С. 170–173.

10. Бутрин Н. С. Корпоративні права як предмет договору пожертви / Н. С. Бутрин // Освіта і наука 21 століття: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції. – Софія, 2013. – С. 69–72.

11. Бутрин Н. С. Особливості правового регулювання договору дарування як підстави виникнення корпоративних прав / Н. С. Бутрин // Науковий журнал «Актуальні питання публічного та приватного права». – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2013. – С. 31–34.

12. Бутрин Н. С. Набуття корпоративних прав на підставі правочину: загальні положення та проблемні аспекти / Н.С. Бутрин // Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 14–18.

13. Бутрин Н. С. Корпоративні права як предмет договору міни / Н. С. Бутрин // Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Херсон, 2014. – С. 37–41.

14. Бутрин Н. С. Ціна – істотна умова договору купівлі-продажу корпоративних прав / Н. С. Бутрин // Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової реальності: генезис та напрямки вдосконалення: матеріали 16 Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль, 2014. – С. 120–122.

15. Бутрин Н. С. Щодо питання форми укладення правочинів про набуття і припинення корпоративних прав / Н. С. Бутрин // Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 120–124.

АНОТАЦІЯ

Бутрин Н.С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національна академія прокуратури України, Київ, 2014.

Корпоративні правовідносини в Україні динамічно розвиваються і набирають широкого оберт у сучасному суспільстві. Враховуючи тенденції до глобалізації, держава приділяє особливу увагу правовій регламентації реалізації корпоративних прав з метою наближення їх до міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу.

Однак на сьогодні відносини, пов'язані з набуттям та припиненням корпоративних прав на підставі правочину, недостатньо врегульовано. Саме це і вказує на актуальність визначеної теми дослідження.

Дисертація складається із трьох розділів, у яких розкрито сутність і зміст вказаної теми.

Дисертація присвячена актуальним проблемам дослідження правової природи правочину як підстави виникнення та припинення корпоративних прав.

Розкривається проблематика умов дійсності правочинів із набуття та припинення корпоративних прав. З'ясовуються головні проблемні аспекти наукового дослідження корпоративних прав як самостійного предмета правочину, досліджуються їх правові властивості.

У роботі з'ясовано сутність корпорації в контексті сучасного цивільного законодавства, доведено неподільність корпоративних прав і відповідно до цього зроблено певні висновки. Здійснено класифікацію окремих видів договорів, що опосередковують перехід корпоративних прав, виокремлено характерні для них ознаки та виявлено особливості у вказаних договірних конструкціях.

Ключові слова: правочин, договір, корпорація, корпоративні права, корпоративні правовідносини, учасники корпоративних правовідносин, підприємницькі товариства, акція, частка, пай.

АННОТАЦИЯ

Бутрин Н.С. Сделка как основание возникновения и прекращения корпоративных прав. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальная академия прокуратуры Украины, Киев, 2014.

Работа включает анализ научных взглядов, посвященных теоретическому обоснованию корпорации как участника корпоративных правоотношений. Также анализируются особенности корпоративных правоотношений. Раскрывается проблематика субъектного склада корпоративных отношений.

Отдельно исследуются признаки договора как основания возникновения и прекращения корпоративных прав. В процессе исследования автор приходит к выводу, что договор является не только основанием приобретения корпоративных прав, но и правовым механизмом, посредствующим динамику их отчуждения.

Подробно проанализированы условия действительности договоров, предметом которых являются корпоративные права. Изложены суждения о необходимости признания недействительным договора, который противоречит нормам корпоративного права.

Детально анализируется оборотоспособность корпоративных прав, излагаются их особенности с точки зрения оборотоспособности. Классифицированы условия сделок по приобретению и отчуждению корпоративных прав по критерию вида источника, которым установлены соответствующие требования.

Диссертант предлагает авторское трактование термина «осуществление корпоративных прав» как продолжающегося процесса воплощения правовых возможностей, предусмотренных нормами корпоративного права, которые направлены на реализацию корпоративных прав, а также термина «отчуждение корпоративных прав» как основанного на сделке их перехода от одного лица к другому, который может быть опосредованным различными правовыми конструкциями (купля-продажа, мена, дарение, завещание и т.п.).

Ключевые слова: сделка, договор, корпорация, корпоративные права, корпоративные правоотношения.

ANNOTATION

Butryn N.S. Juristic act as the basis for emergence and termination of corporate rights. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in law, specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; private international law. – National Prosecution Academy of Ukraine, Kyiv, 2014.

Corporate legal relations in Ukraine are actively developing and gaining wide rotation in today's society. Considering the tendency towards globalization, the state pays special attention to the legal regulation of corporate rights implementation aiming the aligning to international standards and EU legislation.

However, nowadays, relations associated with acquisition and termination of corporate rights on the basis of juristic act are not sufficiently regulated. It gives the urgency to the defined topic of the research.

The dissertation consists of three chapters, revealing the nature and content of the topic.

The thesis is devoted to actual problems of the legal nature of juristic act as a basis for emergence and termination of corporate rights studying.

It establishes the problems in the conditions of validity for juristic acts of corporate rights acquisition and termination. It figures out the major problematic aspects in the scientific research of corporate rights as an independent subject of the juristic acts, their legal features are investigated too.

There has been clarified the nature of the corporation in the context of modern civil law, it has been proved indivisibility of corporate rights and as a result some conclusions have been made. It has also been done the classification of certain types of contracts, mediating transition of corporate rights; their characteristic features have been allocated and the peculiarities have been found in these contractual structures.

Keywords: juristic act, contract, corporation, corporate rights, corporate legal relations, participants of corporate legal relations, business partnerships, stock, share, part.